

Сергій Степаненко,
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри економічної теорії НУДПСУ,
докторант Інституту проблем державного управління
та місцевого самоврядування НАДУ

Пріоритетне значення товарного виробництва для стабільного розвитку та подолання кризових явищ в економіці

Розглядаються питання, пов'язані з визначенням пріоритетного значення товарного виробництва перед кредитно-фінансовою системою для стабільного розвитку економіки та подолання в ній штучно виникаючих кризових явищ.
Ключові слова: товарне виробництво, економічні теорії, виробництво, багатство, суспільне відтворення, соціальна спрямованість економіки.

The problems associated with the definition of priority commodity production before monetary system for the stable development of the economy and overcoming it artificially emerging crisis.

Key words: commodity production, economic theory, production, wealth, social reproduction, social orientation of the economy.

Постановка проблеми. Усе те, що відбувається в економіці, визначається не абстрактними теоріями, а пануючою в суспільстві мораллю. Яка мораль, така й культура. Коли моральність така, що отримання доходу без створення чогось суспільно корисного прийнято в суспільстві як норма, то така норма сама по собі породжує деякі наслідки, які сприймаються як економічні аксіоми.

Одна з них, наприклад, що збільшення маси готівкових грошей породжує інфляцію. Це так, якщо вони направлені на споживання, або якщо на ці додатково випущені в обіг гроші виникає не пов'язаний із виробничою працею додатковий відсотковий дохід від операцій на фондовому ринку. Але якщо на додаткові емісійні кошти побудовано підприємство, яке виробляє забезпечену платоспроможним попитом продукцію, то при кваліфікованому управлінні виробництвом та фінансовими потоками збільшення маси грошей і інфляція будуть пов'язані між собою не прямою, а обернено пропорційною залежністю. Тобто чим більше грошей, тим більше виробничих потужностей, тим вище технологічний рівень виробництва, тим нижча інфляція. Так виявляється, що інфляція визначається не масою грошей, а насамперед якістю управління ними.

Основною проблемою, яка замовчується економічною наукою та впливає на світовий перерозподіл суспільного продукту, – є емісія валют. Коли одна країна отримує її простим натиском кнопки друкарського верстата, а інша – за природні ресурси (які вичерпні) або вироблені суспільною пра-

цею товари. Крім того, надання грошових позик у виробництво під відмінний від нульового відсоток суттєво ускладнює, а іноді й унеможлиблює їх повернення з отриманням прибутку для зайнятих у товарному виробництві працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною та методологічною основою статті є розробки вітчизняних та зарубіжних учених у галузі державного регулювання процесів економічного розвитку та подолання кризових явищ в економіці.

Вагоме значення для даного дослідження мали наукові публікації, присвячені цій важливій економічній проблемі та концептуальним підходам до методології її розв'язання, таких учених, як: В.Базилевич, Л.Баластрик [1], Г.Башнянин [2], О.Білоконенко [3], А.Гальчинський [4], Г.Волинський, В.Геєць [5], В.Єфимов [6], А.Гош, А.Гриценко, М.Гуревичев, М.Долишній, С.Єрохін [7] та ін.

Та все ж у нашій країні на сучасному етапі мало приділяється уваги всебічному вивченню та глибокому осмисленню глобальної системної кризи. Тож *метою статті* є спроба заповнити цю прогалину.

Виклад основного матеріалу. Стійкість валюти забезпечується не тільки і не скільки золотовалютним запасом. Вирішальну роль у цьому процесі повинна відігравати наявність у країні достатньої кількості товарної маси, яку держава має змогу скеровувати в товарообіг за прийнятними цінами і тим самим врівноважувати стихії ринку, маючи у своїх руках потужний інструмент стабілізації ситуації. Історія радянської доби знає приклади, коли за обладки з валютою присуджували найвищу міру покарання. Сьогодні в це складно повірити, але це було ще в 1961 р. Водночас ісламським банкам взагалі заборонено надавати позики під будь-який відмінний від нульового відсоток, і це прописано в Корані. Аналогічна ситуація практично безвідсоткового кредитування характерна і для Японії [3].

На сьогодні під одним і тим самим терміном “економіка” розуміються дві за своєю суттю протилежні системи знань, які ведуть за кожною із конкретних практичних проблем до взаемовиключних висновків та рекомендацій. Одна система знань орієнтована на суспільно корисні рішення, на задоволення природних потреб більшості населення. Друга система знань не має жодного відношення до інтересів більшості, в її завдання входить розробка методів корпоративно-особистісного збагачення, які в більшості випадків мають прямо протилежну цільову направленість і зводяться до вміння витягти гроші з кишень більшості під юридично належним обґрунтуванням. Ця друга система знань у давні часи називалась, на відміну від економіки, – хрематистикою. Однак таке розмежування на сьогодні відсутнє. Країна живе в умовах концептуально невизначеного управління, яке породжує двоякість у системі економічних поглядів. Тому перед тим, як провести оцінку тих чи інших поглядів, висновків, рекомендацій, важливо визначитися, з яких світоглядних позицій даються ці оцінки.

Економіка – грецьке слово (oikos – дім, господарство, nomos – правило), тобто означає правила управління домашнім господарством, введене в науковий обіг Ксенофонтом (430-354 рр. до н.е.). У наш час економіку визначають як галузь науки, що вивчає економічні відносини. Усі економічні погляди і теорії, відомі з історії людства, можна поділити на два великих блоки залежно від їх призначення і поставлених завдань. Такий поділ економіки відбувся в давні часи, коли Аристотель (384-322 рр. до н.е.) ввів для їх визначення два різних терміни: “економіка” (господарська діяльність, пов’язана з виробництвом продукції та послуг) та “хрематистика” (мистецтво наживати багатство і заробляти гроші). Однак у подальшому у міру розвитку біблійської цивілізації введена Аристотелем світоглядна відмінність була втрачена. Особливу роль у впровадженні хрематистики в повсякденні відносини між людьми та перевтілення її в норму життя відіграло біблійське віровчення, що викривало вчення Ісуса Христа. Більше двох століть йшли хрестові походи, зміст яких зводився до відвертого пограбування та банально-го збагачення, які обставлялися примітивними благовидними приводами. Найприбутковішим бізнесом церковників у той час був продаж індульгенцій за вчинені злочини, включаючи вбивства, і навіть “кредитування” індульгенціями під майбутні злочини [6].

Якщо проаналізувати економічні школи, то можна пересвідчитися, що всі вони вчать тому, як окремому бізнесмену-підприємцю або окремій корпорації досягти фінансового успіху. Отриманий прибуток вважається мало не єдиним критерієм економічного успіху, правильності застосування теоретичних схем ведення справи. При цьому за межами таких теорій ринкової економіки (якщо економіка не має соціальної спрямованості) часто залишаються проблеми суспільного ефекту, оцінки впливу приватно-корпоративної діяльності на добробут суспільства в цілому.

Принципово іншою за своїм змістом є суспільно корисна економіка. Для розуміння її змісту треба зазначити, що така система знань не може бути локально замкнутою, самодостатньою теорією, а повинна мати у своїй основі не економічні за своєю суттю, а моральні начала. Світосприйняття формує концепцію суспільства, з якої витікає культура і її складова – правова культура, всі закони, у тому числі й економічні. Економіка – тільки наслідок тих законів, які суб’єктивно встановлені в суспільстві. У нашій країні закон дозволяє надавати гроші в позику під необмежений відсоток і отримувати при цьому колосальні прибутки, фактично паразитуючи на чужій праці. Але в історії людства були періоди, коли це заборонялось і каралось найвищою мірою покарання.

Ці приклади кажуть про те, що відносини між людьми з приводу перерозподілу кінцевої продукції, злиденне існування хліборобів, учителів, шахтарів і безглузде збагачення представників банківських структур мають у своїй основі позаекономічні аспекти, пов’язані з мораллю і похідними від неї законами.

У наш час далеко не випадково в економічній літературі слово “управління” активно витісняється словом “менеджмент”. Справа в тому, що слово “управління” має спільний корінь зі словами: правда, справедливість, праведність. Управлінцями в історії російської цивілізації називали моральних людей, які втілювали в життя ідеї справедливості та мали за основу моральну економіку. Її базові уявлення радикальним чином відмінні від стереотипів “менеджменту”, які активно нав’язуються нашій країні і ведуть до зубожіння більшої частини населення.

Розглянемо ще один аспект, який свідчить про невідповідність деяких економічних теорій науковому знанню. У цьому контексті згадаємо влучний вислів Д.І.Менделєєва: “Наука починається там, де починають вимірювати”. Єдність вимірювання забезпечується на основі одиниць, прийнятих за еталон. Основна економічна категорія – вартість, в якій виявляється втілена в товарі праця. Грошова форма вартості називається ціною. Для визначення цін використовуються одиниці виміру: гривня, долар, євро, так само, як і для вимірювання, наприклад, довжини – метр, дюйм, фут; ваги – кілограм, фунт і т.д.

Економіка оперує поняттями: гривня, долар і т.ін., які з 1971 р. втратили зв’язок із матеріальним носієм – золотом, тобто втратили своє абсолютне значення. Єдність вимірів, зіставлення їх результатів у галузі економіки, здійснених у різний час і в різних місцях, може бути забезпечена тільки в тому випадку, коли вимірювання вартості будь-якого товару відбувається не в деяких умовних, невизначених абстракціях (умовна одиниця), значення і співвідношення яких щоденно змінюються, а в зрозумілих стійких величинах, наприклад таких, як кілограм зерна (або золота), кВт/год електроенергії. Якщо вартість усіх існуючих у суспільстві товарів виміряти якимось одним товаром, то цей товар в економіці називається товаром-еквівалентом (гроші – еквівалент обміну). За відсутності товару-еквівалента в економіці стає неможливим проводити точні розрахунки, а сама вона тільки фіксує “випадкові” події, які постійно відбуваються. Без цього неможливо щось змоделювати, спрогнозувати тенденції, зіставити економічні показники та значимі індикатори різних років, оскільки гроші минулого, теперішнього і майбутнього не пов’язані між собою ніякими закономірностями [6].

Усі відомі економічні теорії ХХ ст. не аналізують процеси комплексного функціонування народного господарства із замкнутими схемами товарообміну і фінансових потоків. Вони мають справу тільки з окремими фрагментами єдиної системи, а тому їх складно використовувати для вирішення завдань суспільно корисного соціально справедливого управління. До числа таких теорій належать: теорії імперіалізму, кейнсіанство і неокейнсіанство, інституціоналізм, маржиналізм, неолібералізм, монетаризм, теорії економічного зростання і т.д. Усі вони перебувають у взаємних протиріччях. Так, наприклад, монетаризм зводить регулювання економічних процесів до

кредитно-грошових операцій і грошової маси, а теорія (рятівника ринкової економіки) Дж.Кейнса, протистоїть їй, базуючись на стабільності доходів, державному регулюванні і підвищенні попиту. Усе це формує концептуальну невизначеність і неспроможність правильно оцінювати ті процеси, які відбуваються в економіці, що призводить її до кризових явищ [4].

У сучасній економічній літературі поряд із такими поняттями, як товари та послуги широко використовується термін “благо”. У філософському змісті під благом розуміється те, що включає в себе певний позитивний зміст, задовольняє потреби людини, відповідає її цілям і стремлінням. Блага поділяються на три види: матеріальні, соціальні та духовні. Матеріальні блага – це продукти харчування, житло, одяг, предмети побуту і культури, засоби транспорту, зв’язку, охорони здоров’я тощо. Соціальні блага – це забезпеченість роботою, умови праці, екологічні умови, соціальне забезпечення і т.д. Духовні блага – послуги, які надаються закладами нематеріального виробництва, сферою культури. Рівень забезпеченості населення, окремої його групи, сім’ї або окремої людини всіма видами благ характеризує добробут.

Ще однією поширеною помилкою економічних теорій є твердження про безпосередню залежність добробуту від рівня розвитку виробничих потужностей. З огляду на обмеженість земної біосфери в наш час виробничі сили перейшли рівень біосферно припустимого розвитку, що призводить до неминучих наслідків у середовищі існування людини. І тому не випадково “Глумачний словник” В.І.Даля вказує на те, що слово “благо” має дві протилежні якості: добре, корисне або зле, невідповідне. Кожне благо повинно мати певні обмеження і супроводжуватись наявністю почуття міри в суб’єкта, який споживає це благо. Будь-яке благо, продовжене трохи далі припустимої межі, невідворотно перевтілюється у свою протилежність. Це стосується як глобальних проблем техногенного розвитку, так і елементарного почуття міри в споживанні людини. У цьому і є схема перевтілення блага в звичайному змісті цього слова в його протилежність.

Серед всієї кількості потреб є такі, задоволення яких завдає шкоди безпосереднім споживачам або їх оточуючим, нащадкам, біосфері. Такі потреби називаються деградаційно-паразитичними, вони породжують деградаційно-паразитичний спектр виробництва.

Є потреби, задоволення яких таких наслідків не викликає, а сприяє зміцненню родової генетики, більш повного освоєння людиною генетично визначеного потенціалу розвитку. Це демографічно зумовлені потреби, що породжують відповідний спектр виробництва. При цьому демографічно зумовлені потреби передбачувані за номенклатурою та обсягом на багато десятиліть вперед. Це дає змогу спланувати і підготувати виробничі сили суспільства до їх повного задоволення.

Деградаційно-паразитичні потреби непередбачувані ні за номенклатурою, ні за обсягом. Суспільство не здатне задовольнити їх у принципі, оскільки

вони бездумно слідуєть за будь-яким капризом моди, орієнтовані на непередбачувані чуттєві насолоди без міри. У цій гонитві споживання бездумно витрачаються людські (матеріальні та духовні), а також природні ресурси.

Ресурси – це фактори виробництва, які витрачаються на виготовлення товарів та надання послуг. Ресурси поділяються на природні, людські і капітал. Сукупність усіх видів ресурсів, матеріальних благ і людського капіталу створюють суспільне (національне) багатство.

Можна мати потужний економічний потенціал, зброю, численну армію та спецслужби, але за відсутності власної концепції використання цих можливостей на благо свого народу, при збереженні шквалу пивного, тютюнового та духовного розбещення молоді поруч з принизливою подачею історії та перспектив своєї держави, деградація кадрового потенціалу відбудеться за 20-30 років. Слідом за цим – невідворотний крах промислово-економічного потенціалу та державності в цілому.

Ще однією методологічною помилкою у вирішенні питання зміцнення людського капіталу є те, що завжди в перспективі виграє та держава, яка під час формування кадрової бази управлінців спирається на можливості всього суспільства, а не на обмежені вузькі клани, які деградують уже хоча б через свою замкнутість. Розширення кадрової бази управлінців до меж усього суспільства веде до підвищення якості управління. Саме тому суспільно вигратими є схеми безкоштовного навчання кадрів будь-якого рівня кваліфікації.

Фінанси – це економічний інструмент, що регулює виробництво та розподіл товарів через ринок ресурсів і ринок товарів відповідно. Інфляція саме тому і виникає, що в фінансовому блоці самовільно, на основі лихварства, виникає дохід, а значить, і купівельна спроможність без створення чогось суспільно корисного. При формуванні самовільного лихварського доходу без взаємозв'язку з валовим внутрішнім продуктом виникає завчасно очевидне невідворотне розбалансування попиту і пропозиції. Цей дисбаланс і призводить до неминучої інфляції, зростання цін та економічних криз.

Інфляція в традиційній економічній літературі визначається як переповнення каналів обігу паперовими грошима та їх знецінення, зумовлене порушеннями суспільного відтворення. За висловом канцлера Німеччини Л.Ерхарда: “Інфляція не закон розвитку, а справа рук некомпетентних осіб, які керують державою”. Підвищення якості управління, технологічний прогрес повинні невідворотно призводити до системного постійного зниження цін на вироблену суспільством продукцію. При цьому саме преїскурант цін і є числовою мірою вектора помилки управління народно-господарським комплексом – чим нижчі ціни, тим вища якість управління.

Не можливо, залишаючись у рамках прийнятого в суспільстві світо-розуміння і марксистсько-ленінських уявлень про економіку, формально-логічно заперечити пануючі стереотипи й прийняти нову, не відповідну цим

стереотипам, точку зору. У 1931 р. австрійський математик Курт Гедель довів з цього приводу теорему “про неповноту”, названу його іменем. Згідно з нею виявлення системних помилок неможливе, якщо дослідник залишається в рамках системи, яка розглядається, і не відмовляється від її вихідних постулатів. Для виявлення істини необхідно вийти за її рамки, піднятися над нею, ввести нову систему координат [6].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Головне, що потрібно усвідомлювати керівникам держави, що багатство в істинному розумінні – це не стільки навіть накопичений матеріальний результат, скільки здатність суспільства зберігати і відтворювати його. За це і потрібно запитувати в управлінців у першу чергу. Безкризовий розвиток і суспільне багатство може забезпечити тільки триєдність природних, матеріальних і людських можливостей.

До того часу, поки ми не домовимося про суб’єктивний вибір стратегічних цілей розвитку, країна буде перебувати в режимі концептуально невизначеного державного управління. При цьому зусилля представників різних концепцій, маючи взаємовиключну цілеспрямованість і направленість дій, будуть давати для самої країни віддачу, близьку до нуля. Суспільство, яке не осмислило моральної обумовленості стану справ в економіці, не має майбутнього.

Тому подальші дослідження в цьому напрямі мають бути зосереджені на розв’язанні саме цих проблемних питань.

Список використаних джерел

1. *Базилевич В. Д.* Макроекономіка : навч. посіб. / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик. – К. : Атіка, 2002. – 365 с.
2. *Башнянин Г. І.* Політична економія / Г. І. Башнянин. – К. : Ніка-Центр Ельга, 2008. – 320 с.
3. *Білоконенко О. В.* Історія економічних вчень : конспект лекцій / О. В. Білоконенко. – К. : Європ. ун-т, 2001. – С. 75–80.
4. *Гальчинський А. С.* Основи економічної теорії / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. – К. : Вища шк., 2008. – 180 с.
5. *Геєць В. М.* Перехідна економіка : підручник / В. М. Геєць. – К. : Вища шк., 2003. – 591 с.
6. *Ефимов В. А.* Экономическая азбука / В. А. Ефимов. – СПб., 2003. – 131 с.